

ՄԱՐԴՈՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարդկային բովանդակ ճիգերու զանազան իրագործումներուն մեջ մարդու գերագույն տեսիլքը կմնա կատարելության իղձը: Կատարյալին իղեայը մարդուն մեջ Աստուծո ձայնն է կամ Անոր ներկայությունը: Արդարեւ, երկար դարերու ընթացքին, մարդկության ստեղծագործությունները՝ կրոնը, արվեստները, գիտությունը, փիլիսոփայությունն ու դաստիարակությունը, մեկ խոսքով՝ իմացական ջանքերուն համապարփակ նվաճումները, որ ծանոթ են մեզի քաղաքակրթությունն ընդհանուր հասկացության տակ, ձգտեր են մեկ նպատակի՝ ձեռքագատել մարդը իր անկատարության տառապանքէն: Մարդու մեծագույն կարոտը այս աշխարհի վրա իր կատարելության երազն է, իսկ իր տարապայման վիշտը՝ անկատարության դժբախտությունը: Մարդկային հոգիին այս հավիտենական տագնապանքին համար չըսվեցա՞վ արդոյք. «Եղերուք դուք կատարեալք, որպէս և Հայրն ձեր երկնաւոր Լատարեալ է»: Որովհետեւ, մարդը իր վերնագույն վիճակին, որուն կտենչա անդադար, և որ իր բուն նակատագրին կոչումն է, կատարելության ճամփով պիտի հասնի: Վասնզի կատարելության իրագործումը պիտի ծնի իր մեջ Նոր Որակը՝ Աստվածությունը:

Պարզ նայվածք մը մեր շուրջ՝ և անհ ճշմարելի կդառնա կատարելագործման այս օրերնքը նույնիսկ բնության ամենահասարակ երևույթներուն և իրերուն մեջ, որ իրարմով ամբողջանալու և զիրար լրացնելու ձգտումով կարտահայտվի: Բնությունը, որ այնքան գեղեցիկ և ներդաշնակ է, կմնա թերի առանց մարդուն: Մարդը, որ ստեղծումներուն գլուխ-գործոնն է իբրև աստվածային հիւսքանչ էակ մը, իր ամբողջականության մեջ տակալն անկատար, կմղվի ինքզինք լրացնելու համաձայն այն մտապատկերին, որ իրեն լուգա կրոնի, արվեստի և գիտության աստեղափոծ շավիղներէն: Իր էության ալքերէն արձրացող անկատարության ձայնն է, զոր զգա անբարբառ, և կըղձա աստուծոմով ամբողջացնել և ներդաշնակել իր գոյությունը: Ինքզինքին պակասավորությունը...: Ա-

տիկա մերթ հարուստին մեջ կարտահայտվի աշխարհիկ կյանքի փարթամ շքեղություններով, մերթ աղքատը դժբախտ արարած մը կընէ իր գրկանքներուն մեջ, հաճախ տգետը կտոչորե իմաստնաւալու ծարավով և իմաստունը իրմէ ներս և իրմէ դուրս՝ աշխարհը նվաճելու փառասիրությամբ: Ինքզինքին պակասավորությունը: Այսինքն՝ ներաշխարհային պարապը, ամայությունը...: Զգայաւորանական վայելքներու բացակայությունը չէ ատիկա, որ մարդը կընէ ճիղն սողուն մը, և որոնց հափրացումէն վերջ կյանքի իմաստը կթփի սպառած ըլլալ: Ատիկա հոգիին հավերժական կիրքն է, որ կրցալատի վսեմագույնին իղեայով կյանքի մշտարժած հնոցին մեջ և մետաղի մը պէս կծուլվի, կվերածուլվի և բյուրագան ձևեր կստանա իր կատարյալ ու վերջնական ձևը գտնելէ առաջ: Եվ այդ անընդմեջ ու մշտնջենական ձևափոխությունները մարդէն ներս՝ իրենց խորհրդավոր ու հակասական արտահայտություններով անկատարության ընդերկրյա խուլ ձայները չեն միթէ հանուն իրենց վերջնական տարազներուն: Եվ արդարեւ, իր կատարելության բարձունքները գտնելու համար չէ՞, որ մարդը կվագէ դարերու մեջէն տրտում ու ողորջիչ պատրանքներով: Ահա Մակեդոնացի մը և Դիոգինէս մը: Մեկուն համար աշխարհի անսահման տարածությունները նեղ կուգային, որոնց աշխարհակայությամբ կը ձգտեր ան իր մեջ և իրմէ ներս՝ իր իսկատիպը գտնել: Հակառակ քննենք՝ Դիոգինէսի մը համար ալ տակաւի մը պարունակությունը շատ էր: Բայց միևնույն ձգտումին տարամետ ձևերը կմնան անոնք, վասնզի Մակեդոնացին իր իսկ բերնով պիտի հայտարարեր.

— Եթէ ես Աղեքսանդր չըլլայի, պիտի ուզեի Դիոգինէս ըլլալ:

Սուկրատ «Ծանի՛ր զքեզ» կպատգամեր, ո՛չ հարկաւ իբրև զգաստ ինքնագիտակցություն մը լոկ, այլ լայն անճանաճաշում, որով կուգեր խորաշափել մարդկային ուժերուն և արժեքներուն տարողությունը և որուն մեջ կիմտրեր կատարյալ մարդու իր մտաւիպարը: Ժամանակակից հեղինակ մը շատ

գեղեցիկ կեդրակացնե. «Ինքզինք ճանչնալ, վերջին հաշվով, գԱստված ճանչնալ է»։ Պղատուն բարիին բարձրագույն գաղափարին մեջ կգտնեք մարդու նմանությունը Աստուծո հետ՝ աստիճանական կատարելագործմամբ։ Չարեն փախուստ, կազդարարեք, որպեսզի հասնինք աստվածության կարելի և ամբողջական նմանեցման։ Եվ ահա ան, Շշմարտության ու Արդարության դարևանդներուն վրա բարձրացուցած մարդը՝ հարաբերիլ կուտար Աստուծո հետ։ Եվ վերջապես, Արիստոտել, ավելի իրատես և դրապաշտ՝ կուգա «մարդու վերափոխությունը Աստուծո» սկզբունքը, հակառակ իր խնամյալ վերապահության, գտնելու մարդկային էության ամբողջական ու անդաշնակ ծաղկման մեջ։ Եվ այս պայես, հարատև որոնումներով, կշարունակվի մինչև Բանթ, Հեկել, Շոբենհաուեր և Նիցշե՝ հասնելով արդի ժամանակներու Պերկսոնի և Մորիս Պոնտելի մը բարոյագիտական վարդապետություններուն։ Արդյոք Նարեկա սրբակյաց Մոնազը իր անկատարության խելահեղ տառապանքեն չէ՞ր, որ «կենններեք» և դեպի Աստուծո կատարելության դիրքերը իր ունեցած անհուն տենչանքին մեջ կաթվածահար կրլար կարծես։ Մինչ Շնորհալին կմաքրագործեք, կըսրբացնեք ինքզինք հեզամրմունջ պաղատանքի մը մեջ. «Եւ ողորմես՝ քո արարածոց և ինձ բազմամեղիս»։ Բոլոր ժամանակներու մեջ մարդը իր ճակատագրին այս **կոչումով**, թող ուրիշներ ըսեն՝ **խորհուրդով**, պիտի մնա մարդկային իմացական բովանդակ գործունեությանց գլխավոր մտասևեռումը։ Կատարելության սկզբունքը Աստուծո դիտումն (consideration) է իբրև անհրաժեշտ օրենք կատարելության բոլոր որոնումներուն մեջ։

Կատարյալին պատկերը, սակայն, այն չէ, ինչ որ գերմարդու գաղափարը։ Գերմարդը վայրագ ու ալլամերժ նկարագիր մը ունի՝ եսակեդրոն բնավորություններու հատուկ բիրտ ալլուրացությամբ։ Գերմարդը արգավանդութենե ավելի կյանքի վրա ճնշող ծանր բեռ մըն է և բռնակալ մը՝ իրավունքներու տարադես տրամադրություններով։ Գերմարդը չի կրնար ըլլալ հանձնարարելի այն օրինակը, որ մարդկության ընդհանուր ձրգտումներուն հասանելի բարձրության վրա կգտնվի։ Իր նպատակին հասնելու ճամփուն վրա ան՝ գերմարդը, կպարտավորվի չճանչնալ ոչ ոք ու չգթալ ոչ մեկուն։ Ո՛չ վատը, ո՛չ լավը, ո՛չ բարձրը, ո՛չ բարձրագույնը և ո՛չ նույնիսկ ինքզինք։ Խիղճ չունենալ ո՛չ ուժեղին և ո՛չ ալ տկարին հանդես։ Իշխողներու բարոյականություն մը, որ ամբողջովին պետք է տարբերի հպատակներու բարոյա-

կանությունեն և հերքե գայն։ Եթե, ստուգիլ, Զարաթուստրայի մը բերնով բարբառող գերմարդ մը հնարավոր է հեղինակի նկարագրածին պես՝ «Մարդը բան մըն է, որ պետք է հաղթահարվի», դեպի իր տիպացին դիրքերը ունեցած վերելքով, սպա այդ վերելքը բաժանում մը, հետացում մըն է մեզմե, նմանական կապերու խզում մը, որով մարդը կայլակերպի և կդառնա նվազ մարդկային, հետևաբար նվազ ընդհանրական և իրեն միանալու առնչակցական կարելի տարածությունը կջնջե ու կխլե մեզմե։ Եվ ահա այդ իսկ պատճառով ան մեզի չի՝ պատկանիր, և մենք չենք կրնար այդպիսին խորունկ սիրով մը պաշտել։ Եթե գերմարդը պաշտումի առարկան է, որպես այդպիսին, պետք է անպայմանորեն նախ ի՛նքը մեզի գա, պետք է մեզի իջնե, որպեսզի մեզ իրեն տանի։ Գերմարդը, վերջին հաշվով, իր իրագործման՝ վերջնագույն սահմանին վրա, ուժի տիրապետություն է, իսկ մարդկությունը կարոտ է սիրո՝ հաղթանակի։ Այս անգամ ալ, ինչպես միշտ, Քրիստոս է, որ կբերե լուծումը այս բարդ խորհուրդներուն։ Եթե Քրիստոս Աստված էր, մարդ դարձավ, եթե գերմարդ էր, հասարակին պարզությունը հագավ։ Եվ Ան եկավ, որպեսզի մարդը տանի ոչ թե դեպի երկբայելի գերմարդը, այլ՝ ապահով աստվածությունը։ Այսինքն՝ դեպի կատարելություն, դեպի բյուրեղացում, դեպի ազնվացում ու ամբողջականացում։ Գերմարդը հոռետեսությունն է մարդ-իրողության, իսկ քրիստոնեությունը՝ պանծացումը մարդու լուսավոր էության։

Կկարծենք, որ աշխարհային ազդակներն և գործոններն չբավարարված, անգոր և հուսահատ մարդու հոռետեսությունն էր, որ ստիպեց Կոթոմա Պոտտան, ի գին անհասկրնալի խաղաղության մը երագին, մարդուն մեջեն ջնջել և ուրանալ մարդուն անձը, հավատացյալը առաջնորդելով դեպի Նիրվանա՝ գերագույն անէացում, տրված ըլլալով, որ մարդուն տանջանքները իր կիրքերեն կոծնին, և հետևաբար՝ իբրև դարման, անձին մահացում, ինքնուրացում կթելադրեք։ Մինչդեռ որքա՛ն տարբեր է Քրիստոս։ Ոգեկանի կարելի և անհերքելի հաղթանակներուն տեսիլքով խանդավառ՝ ճամփա ինկավ Ան։ Բերավ կիրքերու տիրապետության առջև ո՛չ թե պարտություն, այլ անոնցմե ազատագրում, ո՛չ թե անձի մահացում, այլ անոր կատարելագործումը։ Երբ մեկը կուրանա ու կծխտե, մյուսը կընդունի ու կվավերացնե։ Երբ մեկը կոչնչացնե, մյուսը կապրեցնե, կըվեհացնե և մարդը կվերադարձնե իր նախահայրն ստեղծած Արարչի պատկերին։

Ահա թե ինչո՞ւ մեկուն մեջ նահանջի պարտվողապաշտ ոգին մյուսին քով կվերածվի հաղթության փառապսակի:

Տեղին է այստեղ ոգեկոչել մարդկային հոգեկան ու մտավոր ճիգերուն բուն խորքը հանդիսացող այն հուզիչ ճշմարտությունը, որ այնքան խոռվիչ զգայնությամբ մը երգած է մեծ ու դժբախտ բանաստեղծ մը.

Borné dans sa nature, infini dans ses vœux,
L'homme est un Dieu tombé qui se souvient
des cieux.

Եվ հիրավի, երկինքներու երազներեն լուսավորված ճամփուն մեջ է, որ պիտի գան պտղավորիլ մարդկային ճիգերը, որոնցմով ինքզինք կատարելագործելու անդուլ վերելքին մեջ հումայետս վատնված ջանքեր պիտի չմնան մարդուն պայքարները, հուսահատությունները, խարխալումները և արցունքները, որոնք ոչ թե իր կարողություններուն ապիկար ցուցանիշներն են, այլ իր իսկ արժեքը կկազմեն.

...C'est vraiment. Seigneur, le meilleur
témoignage
Que nous puissions donner de notre dignité
Que cet ordent sang:ot qui roule d'âge en âge
Et vient mourir au pied de votre éternité.

*
* *

Կա՞ արդյոք այս աշխարհի վրա մարդու ձգտումներուն բարձրագույն ու ազնվագույն հարացույց մը, որուն վրա կենտրոնաձգվեին մեր բոլոր տենչերը, մեր բոլոր կարոտներն ու ազնիվ փառասիրությունները:

Անշո՞ւշտ: Եվ ասիկա կատարելության տեսլականն է մարդու մեջ: Ծեքսպիր ամենակալի Մարդը կգնահատեր մարդուն մեջ: Եվ ասիկա պետք է հասկնա՞լ կատարյալ Մարդը, իր տեսակին կատարելությունը: Կթվի, որ ասիկա մարդ արարածին անդուլ կատարելագործումն է ինքն իր մեջ, նկարագրի կերտումը և բարոյականի մշակումը: Մեկ խոսքով՝ հերքումը իր անձնավաբանկ նախատիպին: Մարդ ինքզինք կենդանական աշխարհի պատկանելիությունեն կազատագրե միայն **բարոյականությամբ**: Մոքի, տաղանդի և ձիրքերու փայլուն կարողությունները կրնան ապահովագրել մարդը, բայց չեն բարձրացներ: Իսկ բարձրանալու համար առաջապահ գծի վրա բարոյականություն է պետք: Մարդը, ինչքան ալ տկար ու թույլ, մա՞րդ է և կոպտարի կենդանի ըլլալե, որքան ալ համեստ «ձիրքերու» տեր ըլլա: Թող «կարողություններու» պատիք շլացումները չգիտնվեն մեզ և թող չբռնադատեն մեր միտքն ու սիրտը իրենց հեշտին ստորկության: Բարոյականության կատարելու-

թյունը թող գա իշխելու մեր մեջ, որ մերն է, մեզի պարգևված շնորհ մը, և թող անոր կոտվը ամրացնե մեր սիրտերը: Կկարծե՞ք արդյոք, որ այս աշխարհի վրա սուտի ու կեղծիքի դեմ մաքառում մը ավելի դյուրին գործ է, քան զինված զորաբանակի մը դեմ կովիլը: Արդյոք բարոյության մը անտեսված իրավունքներուն պաշտպանությունը ավելի քի՞չ զոհողության և անձնուրացության կկարոտի, քան ասպատակված քաղաքի մը անմեղ բնակչության ազատագրությունը: Եվ վերջապես՝ ճշմարտության մը սիրույն վճռական արիություն մը նվա՞գ հերոսական է, քան հայրենիքի պաշտպանության արբազան պարտքը: Արդարև, ատոնք միևնույն առաքինության մեծագույն կանոնները պիտի մնան, միևնույն գործոնները՝ մարդը իր կատարելության տանող: Երբեմն նույնիսկ, ընկերային կյանքի մեջ, հոգեբանական ու շահասիրական ինչ-ինչ շարժառիթներով կատարված ճշմարտագանցություններու դիմաց, ի խնդիր բարոյական սկզբունքներու, ավելի մեծ չափով դյուցազնություն կպահանջվի, քան ռազմի դաշտի վրա:

Յուրաքանչյուր բարոյականություն կարգավորված գաղափարական հավատք մը կենթադրե: Բարիին և ճշմարիտին տեսիլքով համակված մեր մարդու բարոյական կատարելագործությունը մենք կսպասենք Աստուծո և Հավատքի ուղիներեն: Կյանքը Աստուծո օրենքներով պետք է ներդաշնակվի, և հոգին տիրապետե նյութին վրա: Այլապես մարդկության գլխուն թափվող աղետները վերջ պիտի չունենան: Աստված չէ, որ կը ստեղծե մարդուն դժբախտությունները, այլ մարդը՝ ի՞նքը: «Ես համոզված եմ,—կըսե Ռոսսո,—որ Աստված արդար է, և արդարությունը իր բարության հետևանքն է: Մարդոց անարդարությունը իրենց գործն է և ոչ թե Աստուծո: Որովհետև Աստուծո բոլոր ստորոգելիներուն մեջ ամենահատկանշականը Բարությունն է, և Բարությունը իր հզորությունեն հառաչ կուգա: Ան քարի է, որովհետև մեծ է»: Ո՛հ, թող Աստուծոն մեզի տրված բարությունը, խոնարհությունը և գթությունը ըլլան մեր ուղեցույց աստղերը կյանքի ամեն մարզի մեջ և գործունեության բոլոր դաշտերուն վրա: Անշուշտ, աստվածային մեծության չէ՞նք կրնար հասնիլ: Ասիկա վեր է մեր հողեղեն բնութենեն: Բայց մեծության կարելիություններն ունինք մեր մեջ որպես աստվածային շնորհ: Պարտինք այդ կարելիություններն օգտագործել, որովհետև մարդու կատարելագործումը, մեծությունը Աստուծո պատվիրաններն արգասավորելու մեջ է, և մարդու ճշմարիտ կոչումը այս երկրի վրա Աստուծո սկսած գործին շարունակությունն է: